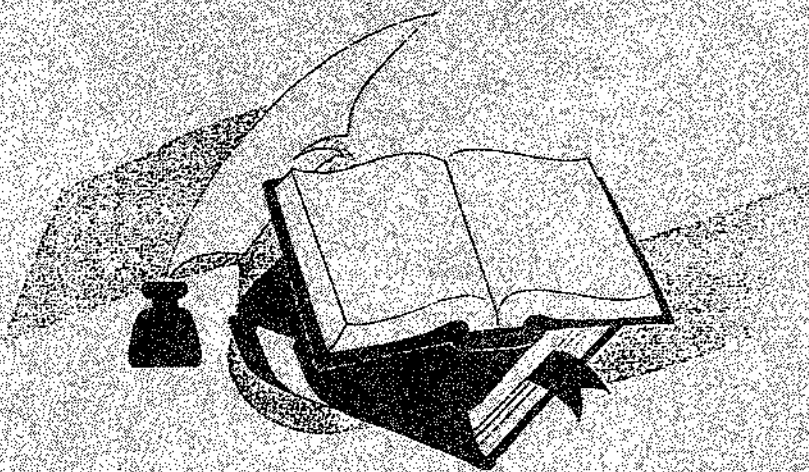

OZVĚNY LIDOVÝCH POVĚSTÍ

ze Žďárských hor

Ladislav Simajchl
L.P. 1988

OZVĚNY LIDOVÝCH POVĚSTÍ ZE ŽDÁRSKÝCH HOR

O dávné minulosti našeho kraje nám vypovídají jednak listiny starých archivů, jednak dějepisné a vlastivědné knihy.

Ale i paměť lidí zachovala ústním podáním ozvěny starých časů a dávných událostí - v lidových pověstech.

Premlouvá k nám z nich moudrost našich předků.

Pojďme si některé povprávět.

Pro fryšavské ministranty,
aby měli rádi svůj rodný kraj,
ke stoletému výročí farnosti L.P. 1958,
odkud mohl sesbírat

jejich farář L. Simájkovi

I. FRYŠAVSKO

1. Odkud má Fryšava své jméno

Po čem má své jméno obec Skiené, to je jasné: prvně tam postavili sklárnu, aby mohli zužitkovat dřevo a uhlí z mířů.

Po čem se jmenuje druhá obec Tři Studně, to e také jasné. První tři chalupy, které tam vznikaly na pasece pod cestou od Kláštera, byly postaveny u tří studánek. – V klášterském muzeu je stará mapa, na které jsou vyznačeny ty tři studánky s prvními třemi chalupami.

Ale odkud má své jméno Fryšava, to nikdo přesně nepamatoval.

Jedni soudili, že to bylo podle povelu: „Frisch auf!“ – jak volali němečtí havíři z rudných štól vzhůru na své druhy, aby rumpálem vytáhli koše naplněné železnou rudou.

Pověst vypráví o statném hamerníkovi, kterému podle toho povelu říkali lidé „Frisauf“. Ten hamerník měl krásnou dceru, ale kdopak ze zdejších mládenců by jí říkal Krumhild – říkali jí po tatínkovi Fryšava.

Jednou přišla průtrž mračen. Od cikhájských lesů se převalila voda s takovou prudkostí, že horníci ani neměli čas vylézt z kutacíh jam. Zahynul tam Frisauf i jeho dcera, která mu spíchala na pomoc. Od té doby prý se říčce říká Fryšávka a obci Fryšava. A aby se podobné neštěstí neopakovalo, zbudovali k zadržení náhlých vod Brádelský rybník, aby bránil povodním.

Vlastenečtí kněží v minulém století cítili ve jménu Fryšava němčinu, zdejšímu kraji cizí. – a tak začali důsledně zapisovat v matrikách jméno obce jako Vršava. – Mysleli si, že je to původní název po vrcholech hor kolem dědiny, nebo podle vrší – proutěných košů na chytání pstruhů kterých v potůce bývalo do nedávna přebohatě. Jenže nejstarší písemné záznamy jméno Vršava neznají.

Fryšava je také odedávna sídlištěm hejn kavek, které sídlívaly na vysokých stromech kolem hřbitova, zvláště na podzim, ve dnech kolem Dušiček. I zde si lidová fantazie našla své vysvětlení, proč ti černí ptáci tak naléhavě a smutně křičí: jsou to dušičky zemřelých, co leží na hřbitově. Připomínají a prosí, ať se lidé za ně modlí. Což o to, na své zemědělské máme s láskou v modlitbě vzpomínat, v tom má pověst pravdu.

Lidová básnivost našla i vysvětlení, proč fryšavský hamr nakonec zanikl a zůstaly po něm jen stopy jam v polích a struska z pecí.

Ten poslední hamernický mistr prý byl velmi nedbalý, stále jen seděl a popíjel v hospodě. Když sedící vozili fůry s rudou, jeli kolem okna, kde seděl a on si vždycky udělal čárku. Chytří sedící objeli hospodu a za chvíli jeli s fúrou kolem okna znovu, pro novou čárku. A takové hospodářství pak hamr nepřežil.

Ze starých archivů víme, že nejprvnější název této dědiny byl Medlany. První osadníci sem totiž byli přivedeni od brněnských Medlánek a jméno vsi si vzali sem s sebou. V novoměstských registrech je k roku 1567 jméno Medlánský škrtůta a opraveno na „Fryšava“. To jméno sem přivezli osadníci z obce Fryšava na Žnojemsku.

O zdejších obyvatelích na začátku našeho století napsal soudce – básník Jan Ev. Nečas:

Čeho třeba, všechno mají: jednu jizbu, jeden stůl.

Ku výtečné vodě chybí jenom chleba dost a sůl.

V krásných horách pod spanilým nebem

jsou i brambory jim vzácným chlebem.

Přesto jim ten chudý život slouží:

On je jako douček v lese, ona jako šipka květ,

Milionář mohl by jim zdraví závidět.

Kdo si hledáš občerstvení, přijdi v létě k nám.

V městě léčí jenom lidé, tady Pán Bůh sám.

2. O Žákově hoře

Odkud dostala hora své jméno, o tom panuje mnoho starých názorů. Jisté je jenom to, že ve zlých válečných časech lid z širokého okolí hledal útočiště v hlubokých lesích, které se rozkládaly na jejich úbočích.

K jejímu jménu se vztahuje jedna hezká pověst. Vypráví, že v době jedné takové zlé války, snad husitské, odvedl na tu horu do bezpečí řeholník ze žďárského kláštera své žáky z klášterní školy. Bylo to zjara, v čase velikonoce. A tu na Velký pátek, když šel jeden žák ke studánce pro vodu, uviděl ve studánce místo vody otvor, který vedl kamsi do hlubin. Zvědavě slezl dolů a ocitl se v dědině, kde lidé nosili šaty, jaké znal jen ze starých obrázků, a mluvili starodávným nářečím. K chlapci se chovali přátelsky a dokonce ho pozvali, aby si s nimi zahrál kuželky. Když hra skončila, dal mu jednu kuželku na památku. Teprve teď se žák rozpomenul, že šel vlastně pro vodu a honem pospíchal nazpátek. Když vyběhl nahoru, putnu u studny nenašel, ani ostatní žáci už nebyli pod horou. Vždyť mezitím uplynul celý rok, válka skončila a žáci se vrátili do Kláštera.

Ta kuželka byla ze stříbra a proto se té studánce dodnes říká Stříbrná studánka. Otvírá prý se každým rokem na Velký pátek, ale nikomu se nepodařilo, přijít tam právě ve chvíli, kdy je otevřená.

A za tu stříbrnou kuželku prý bratři řeholníci postavili ten krásný klášterní kostel, co tam stojí dodnes.

V Herálci zas staří lidé vyprávěli o tom, že na Květnou neděli, když se v kostele čtou pašije, v dutině obrovského buku se otevírá vstup do velikého sklepení, plného stříbra. Dřevař Plecník z Herálce, ten prý se tam jednou dostal. Pokladů tam byly celé hromady, ale uprostřed sklepa stál obrovský sud, plný kysaného zeli. Ochutnal – a bylo moc dobré. Takové ještě v životě nejedl. „Musím vzít ochutnat ženě,“ pomyslel si a tak do pytle, kam si naskládal poklady, nabral i trochu zeli. Když přišel domů a vysypal před ženou pytel na stůl, z pokladů bylo jen obyčejné kamení, ale zeli, to bylo ze stříbra.

Na Žákovici býval také hejkal. Jednou tam cikhájsí chalupníci dobývali pařezy. Zůstali tam přes noc a rozdělali si oheň, aby se u něho ohřáli. Lehli si na zem a aby jim bylo tepleji na nohy, strčili si je všichni do jednoho pytle.

Oheň příjemně hrál, chalupníci pojedli večeři, chvíli si povídali a potom usnuli. Najednou v noci je probudí šramot, vzhlednou a krve by se v nich nebyl dořezal, jak se polekali. Nad nimi stojí chlap jako hora, na hlavě klobouk jako kolo od vozu. Smál se, až se za břicho popadal a povídá:

„Tohle ani můj děd nepamatuje! Už tu byla třikrát ves a třikrát les, ale aby byly tři hlavy a jen jedny nohy, to jsem ještě neviděl!“

Lid chová velikou důvěru k Žakovici. Až bude v zemi nejhuř, tu prý Žakovice, Perná, Louka, Vortová jednou mnoho lidí zachová. Proto i ve válčném roce 1866 mnoho lidí z okolí hledalo ochranu v hustých lesích na Žakovici.

3. Stříbrná studánka

Nad Fryšavou je Brádelský rybník a od něho až k Cikháji se rozkládají hluboké lesy. Ještě dnes tam leckde narazíš pod mechem na silnou vrstvu černého popela z dávných milířů, ve kterých uhlíř pálili z bukových štěpin dřevěné uhlí.

Tohle uhlířské – tenkrát prý se říkalo „žihácké“ – řemeslo moc peněz nevynášelo. A tak uhlíř Šabart jednoho dne opustil rodinu i dýmající milíře a šel hledat do lesů poklad. Kolem Fryšavy lesy znal dobře, ale kolem Žakovy hory byl prales – ještě dnes jsou tam z něho zbytky – klášterní vrchnost přístup do lesů kolem Žakovice nepovolovala. Bránili tak, aby všechny krásné buky neshořely v milířích.

Není divu, že uhlíř Šabart v pralesě zabloudil. Jak se tak rozhlíží na všechny strany, uviděl na větvi ptáka tak krásného, jakého ještě nikdy neviděl. Toho si zastřelil, bude maso, řekl si – a už napínel kuši s šípem. Ale v té chvíli těživu pustil. „Tak krásného ptáka zabit, to by bylo přec škoda“ řekl si.

Když po setmění usnul, budil ho ten barevný pták: „Za mne ušetřil, odměním tě. Vyber si, zda chceš ten poklad nebo raději zmoudření a spokojenost.“ – „Chtěl bych oboje.“ – říká uhlíř. „S prázdným žaludkem by bylo špatné mudrování.“ – „Máš to mít,“ odpověděl pták. Zavedl ho k potůčku a v něm se ve svítu měsíce na dně blýskali plíšky stříbra. Pinou brašnu stříbra si uhlíř nabral.

Ráno se probudil v pelíšku z jehličí, který si večer udělal pod velkým křivým javorem, po kterém ten kopec ještě dnes má jméno. Vylezl na ten javor a hle – před ním se v dáli blýští Brádelský rybník, za ním Novák. Snadno už vyšel z lesa – a hned si namířil do kláštera, aby stříbro zpeněžil.

Klášterní otcové rádi stříbro koupili a dobrou odměnu slíbili, když jim uhlíř ukáže, kde stříbro našel. Potůček našli i studánku, ze které pramenil, ale stříbro nenašli žádné. Povolali i horníky z Německého Brodu a Jihlavy, ale ani oni stříbro ve zdejších skalách nenašli. Zato našli železnou rudu, která dala zdejšímu kraji na celá staletí obživu a uhlířům odbyt na jejich uhlí.

Uhlíř Šabart si pak postavil chalupu na kopci u lesa a žil si tam spokojeně se svou rodinou a se svými milíři. Však se ten kopec dodnes po něm jmenuje Šabartův. A ta studánka v lese – teď už víte, proč se dodnes jmenuje Stříbrná studánka.

Jiná pověst vypravuje, že jednou v létě se ve Fryšavě objevil cizí pán a vyptával se, jestli někdo neví, kde je tu v lesích Stříbrná studánka. To zná ve Fryšavě každé děcko a tak mu začali vysvětlovat, kudy lesem jít, aby tam došel. Ale ten pán – že by chtěl, aby

ho tam někdo zavedl. Jenže ten člověk vypadal jaksi divně, byl cizí, i jeho kůň jaksi nepokojně poskakoval, a tak se nikomu nechtělo. Nakonec se přece jen jeden chalupník uvolil, že ho tam zavede.

Když přišli ke studánce, povídá ten pán: „Já jsem vodník a budu teď zápasit o tu studánku i o celou řeku, co z ní vytéká, s jiným hastrmanem, který se nám sem vloudil. Dávej dobře pozor: Kdybých začal prohrávat, bude ze studánky vytékat červená voda – to pak vezmi koně a utíkej rychle pryč a toho koně si nech. Když budu vyhrávat, poteče ze studánky voda čistá, to pak na mne čekej.“

Chalupník čekal, dával pozor, ale ze studánky vytékala stále jen čistá voda. Po nějaké chvíli se voda zavlnila a ten vodník vylezl ven. Chalupníkovi poděkoval a dal mu velkou hroudu stříbra.

Jenže co chalupník s hroudou stříbra? Vyhandloval ji ve Žďáře u žida v palírně za láhev kořalky. Kdoví, jakou ta hrouda měla doopravdy cenu.

4. Vlčkovice pod Žakovou horou

Bylo mnoho osad v našich horách, jež zanikly před lety. Zůstala po nich jen jména. Tak u Nového Města Mnichov a Bratroňovice, u Řečice Maňkov, u Žďaru Veřla, u Fryšavy Medlov a mnohé jiné.

Také za Fryšavou směrem k Žakově hoře bývala vesnice. Jmenovala se Vlčkovice. O jejím zániku si lidé vypravují tuto pověst:

Zle se vedlo lidem v dobách válek. Vojenské roty zle všude řádily. Ať to byli nepřátelé nebo domácí, nic před nimi neobstálo. Sedláče, orej, sij, sklízej, my už se o to rozdělíme.

Brzo nebylo po staveních trošku mouky, kousek chleba, otlýpka sena, všechno vojáci pobrali. Všude zavládla bída a hlad. Lidé se živili kořínky a mletou kůrou stromovou. Z toho nedostatku vznikaly nemoci, jež krutě kosily lidi, takže mnohde vymřela celá ves.

Ve Vlčkovicích pod Žakovou horou bylo však dosud dobře. Vesnička, ukrytá v hustých lesích, ušla zrakům vojenských tlup, jež se převálily krajem. I děkovali Vlčkovičti Bohu, že je až dosud chránili.

Nebylo jim však práno, aby se v klidu dočkali konce hrozných časů. Jednoho večera se ve vesnici objevili tři rejtaři. Objeli náves a zamířili k největšímu statku, k rychtě. Rychtář jim vyšel vstříc na práh, uctivě se jim poklonil a vyptával se, co si přejí. První z rejtarů, hezký muž, podle péra na klobouku a ozdobného kabátu důstojník, vyložil rychtáři, že mu ukládá, aby do zítřejšího dne připravil pro ně výpalek: tolik a tolik centů obilí, tolik vozů sena, tolik kusů dobytka a sto rýnských. Pro dnešek ať připraví pro něho a jeho dva druhy dobrou večeři, nápoj a nocleh.

Rychtář se až v očích zatmělo, když uslyšel důstojníkův rozkaz. Což o to, obilí, seno, voly i peníze seženou. Ale z čeho budou pak žít sami? Co dělat? Co jen dělat? Stál tu jako vyřeštěný, neschopen slova.

Důstojník netrpělivě potrhával uzdou a konečně se na rychtáře rozkřikl, co že neodpovídá. Aby dodal svým slovům většího důrazu, vytáhl z holinky bičik a zašvihal jím rychtářovi nad hlavou. Ten se konečně vzpamatoval. Ustoupil stranou, otevřel dveře

a pokynem ruky dával vojákům na srozuměnou, že jsou jeho hosty. Ti seskákali s koní, uvázali je u plotu a vkročili do rychty. Rychtář vešel za nimi.

Když nařídil rychtářce, aby se vojákům postarala o večeři a nocleh, zavolal obecního slouhu, aby svolal sousedy na poradu. Radili se dlouho. Rychtář si na škartici brkovým perem znamenal, mnoho-li žita nasype ten a onen soused, kdo dá seno, kdo dobytek, kdo kolík rýnských.

Když měl všechno sepsáno, hlásil důstojníkovi, že bude všechno na zítřek připraveno. Voják, který byl připraven na průtahy, byl překvapen a potěšen, že tak snadno pořídil a odešel se svými druhy do výměnkářského srubu, kde jim rychtářka připravila tři lože. Unavení jízdou, sytou večeří a opojení silnou pálenkou, které jim rychtář v hojné míře nabízel, brzy tvrdě a bezstarostně usnuli.

Vesničaná však usnout nemohli. V chalupách i ve statcích se živě rokovalo. Někteří bědovali, horkokrevnější klnuli a výhružně zatínali pěsti. Trvalo dlouho do noci, než nastal všude klid.

Však dlouho netrval. Brzy po půlnoci byla zase celá ves na nohou. Jasná záře, linoucí se od rychty, rudě barvila náves. Srub, kde spali vojáci, byl v jednom plameni. Staré vyschlé dřevo hořelo jako sláma. Než se vesničaná sběhli, srub se už hroutil a dohořoval. Ve svých troskách pohřbil tři spálená těla rejtarů.

Jak se to vše sběhlo? Kdo zapálil srub? Jak to, že se vojáci nedostali zavčas ven? Snad rychtář o tom něco věděl, kdož ví.

V zástupu kolem spáleniště se horlivě rokovalo. Někteří se radovali, že teď aspoň nabudou platit výpalné, rozvážnější se lekali, aby z toho nepošlo ještě něco horšího.

A jejich neblahé tušení je neklamalo. Poněvadž byl mezi uhořelými také důstojník, vojáci horlivě pátrali po zmizelých a vypsalí třicet rýnských odměny tomu, kdo jim vyzradí, co se s nimi stalo.

Když se o tom dověděl rychtář, svolal celou obec na náves pod lipou a důtklivě všem vesničánům vložil na srdce, aby drželi pevně jazyk za zuby a nikomu nic o spálených neprozrazovali, nechtějí-li, aby se jim žoldněři krutě vymstili.

Ale ve vsi se našel Jidáš, jenž zatoužil po bohaté odměně. Vážil dalekou cestu až do vojenského tábora, kdesi u Chrudimě a tam veliteli všechno vyzradil.

Tím byl osud vesnice zpečetěn. Vojáci vypravili do Vičkovic se zrádcem silný oddíl rejtarů. Ti ves vydrancovali, obštoupili ji v kruhu a zapálili. Prchající vesničány zaháněli paláši do ohně. Vesnice lehla úplně popelom a v řehavé vyhní zahynulo i všechno obyvatelstvo. Nakonec vhodili do ohně i jidášského zrádce, který pozdě litoval svého hanebného skutky.

Spáleniště zpusťlo, časem zarostlo lesem a dnes není po bývalé vesnici jiné památky než louka. říká se jí dodnes Vičkovská.

5. Medlov

Název rybníka souvisí s mocným rodem pánů z Medlova u Židlochovic, kterým patřil ve 13. stol. tento kraj.

Štěpán z Medlova založil klášter v Doubravníku a kolem let 1260 – 1270 i hrad Pernštejn – Nedvědice.

Štěpán měl tři syny: Vojtěcha z Kamene (Štarkov), Jimrama z Medlova a Štěpána ze Zubří. Jeho syn, Štěpán III. se poprvé píše „z Pernštejna“. Nejmocnější z Pernštejnů byl Vilém, který zastával úřad nejvyššího zemského hofmistra a zemřel r. 1251.

Pak nastává soumrak rodu: Jan z Pernštejna r. 1596 jako člen Tillyho armády ve třicetileté válce v Sasku, při srážce se Švédý.

Jak zanikla ves Medlov?

Jak to tenkrát přesně bylo, když se do našich hor dostala vojska husitů, to už nikdo přesně neví. Jen něco zachovaly staré záznamy – třeba o vydrancování žďárského kláštera.

Určitým svědectvím jsou i jména a stopy zaniklých vsí, jež byly tenkrát zničeny, a něco se udržuje i v ústním podání, v místních pověstech.

Válka je vždycky hrozná. I když se vedla ve jménu Božím, jak to dělali husité, i tak to byla válka hrozná. A kde voje husitů táhly, tam za nimi zůstávaly vydrancované kláštery, vypálené vsi a tvrze, mrtví a zkáza.

Po vypálení žďárského kláštera – řehořníky prý pověsili na velké lípy, co donedávna stály poblíž fary – trásli se lidé ve všech dědinách kolem o svůj chudícký majetek, o své kravičky, o střechu nad hlavou, o holý život. Kdo mohl, naložil na vůz co se dalo a ujížděl do hlubokých lesů kolem Žákovic, kde zrádné mokřiny a cesty, neschůdné pro ty, co se tam nevyznali, skýtaly bezpečí a ochranu.

Ale husitští žoldněři se zle mstili, kde narazili na ves bez lidí, kde nenašli dost lupu. Chalupy většinou dřevěné snadno sežehl červený kohoutek. A když se po odchodu vojáků lidé vrátili, našli jen dýmající spáleniště.

Tak se vedlo i vsi Medlovu. Dlouho potom se ještě vyprávělo, že Medlovští před útekem do lesů všechny své cennosti ukryli v sudě do obecní studny na návsi. A protože Medlovští se do své vsi už nikdy nevrátili – kdo ví, do jakých loupeživých rukou kdě upadli – je prý tam sud stříbrňáků v té studni dodnes. Jenže už nikdo neví, kde se ta studna našla. Spáleniště zarostlo travou a lesem a po vesnici zůstal jen rybník, který se po ní dodnes jmenuje Medlov.

Až se tam půjdete koupat, rozhlédněte se kolem, – kdoví, jestli se vám nepodaří tu studnu s pokladem najít.

6. Medlovské stříbrné zvony

Na horácku se před dávnými časy došlovalo stříbro. V našem kraji to bylo na Peperku, u Jam a u Odrancé. Zvláště odranecké doły dávaly prý mnoho stříbra. Celou radlici ze stříbra tam ulili a darovali ji moravskému knížeti. Proto jí mají až dodnes v obecním znaku. V blízkosti Fryšavy bývala ves Medlov, kde měli na kostelní věži zvony z ryzího

stříbra. Ves se však potom propadla a s ní i zvony. Dnes je na tom místě velký rybník téhož jména.

Jednou byl rybník vypuštěn. Na břehu popásal chlapec prasata. Stará svině se zatoulala do rybníka, ryla, ryla a najednou si pasák povšiml, že ji u rypáku cosi zasvítilo. Běží tam a vidí, že je to okraj zvonu. Ohlásil to na Fryšavě lidem a rychtář to oznámil vrchnosti v Novém Městě. Kopalo se tam a našly se čtyři stříbrné zvony.

Byly s velikou slávou zavezeny do Nového Města a tam zavěšeny na kostelní věži. Když se jimi poprvé vyzvánělo, lidé samou radostí ani nevěděli, co dělat. Tak krásně zvonily. A nejen to, jejich hlas byl tak mohutný, že je bylo slyšet až do Jihlavy.

Se všech stran se scházeli lidé do Nového Města, aby si zvony prohlédli a poslechli zblízka. Přišli i Jihlavané a záviděli Novoměstským krásné zvony. Bylo jim proti myslí, že malé Nové Město má lepší zvony než jejich pyšná Jihlava. Přemýšleli, jak by je od Novoměstských vylákali a nabídli jim, že za ně posázejí stříbrňáky celou cestu z Jihlavy až do Nového Města.

Byla to pro Novoměstské nabídka velmi lákavá. Ale konec konců si to přeci jen rozmysleli a odpověděli, že zvony neprodají. To Jihlavské zle rozhněvalo. Kuli pomstu a svůj černý úmysl také provedli.

Bylo to právě v máji a v Novém Městě byl toho dne výroční trh. Slunce od božího rána pražilo, až se všechno horkem tetelilo. Na náměstí plno kramářských stánků a lidí všude jako máku.

Vtom se ozve do jarmarečního povyku nařikavý hlas poplašného zvonku na radnici.

„Hoří!“ ozývá se náměstím. Kramáři chvatně skládají zboží do truhlic, ve chvíli je všude největší zmatek. Kdekdě pospíchá na konec města, kde zuří oheň. A než tam doběhnou, už se ozývá křik z konce opačného. Zakrátko je město v jednom plameni. S kolika stran najednou útočí na ně dravý živel. Jihlavští se krutě pomstili. Vyslali palice, kteří město zapálili ze čtyř stran.

Město lehlo úplně popelem až na několik domů. Shořel zámek, shořel i kostelíček na hřbitově, a co nejhoršího, plamenům padl za oběť i veliký chrám na náměstí. Krásné zvony se nedaly zachránit. S děsem a hrůzou pozorovali lidé, jak se zřítily z věže. Páděm se rozbily na kusy a v řehavé výhni pod věží se rozlily. Zvonovina tekla od kostela dolů přes celé náměstí.

Měšťané ji sice sebrali a dali z ní ulít zvony nové, ale ty už tak krásně nezvonily. Zato však jim je už nikdo nezáviděl.

I o ty později město přišlo. Ve světové válce byly zabaveny pro vojenské účely. Ted mají Novoměstské už třetí zvony. Pořídili si je značným nákladem po válce. Jsou pěkné, ale těm prvním se nevyrovnají.

7. Rybník Sykovec

Dnes už na vodníky nikdo nedá – ale za starých časů bývalo ve vodách všelijaké zouzele, která tam už dneska není.

V potoku, který teče od rybníka Medlova k Podmedlovskému mlýnu, bývali raci, bývali pstruzi – jací chlapičci – bývali tam pulci, čolci a žáby. A bydlel tam i vodník – prý

pod štanýřem na hrázi rybníka. A když někdo k tomu rybníku uhřátý přiběhl a skočil tam, to prý vodník uctil pot zdaleka a nešťastníka stáhl pod vodu.

Nad hladinou bylo slyšet tajuplné sykání a cvakání ve štanýřích u hráze a po těch zvucích dostal rybník své jméno: Sykovec. To prý tak hastrman lákal zvědavé děti, aby poslouchaly ty bublavé a sykové zvuky a nakláněly se při tom nad vodu.

U šindeleáře Fouska se ztrácely se stromu třešně – ráno bylo na zemi plno pecek. A tak se Fousek rozhodl, že si ty třešně večer pohlídá, ale usnul. Druhou noc šel hlídat sám hospodář a uviděl malého mužíčka – klučíčka – jak leze se stromu, mlská přitom, a pak žbluňk do rybníka! Když to vypravoval, jedni se tomu smáli, a druzí pokyvovali hlavami.

Rybník Sykovec v hloubi jesa, s věncem mokřin kolem, byl za pradávna místem, kde se lidé cítili stisněně. Raději se mu vyhýbali a ponechali jej pověstem o hastrmanech a hejkalech.

Také pověsti o strašlivých mordech v takových místech nebývají vzácné. O Sykovci se vyprávělo na Třech Studních, jak se tam tajně scházel se svou milou Haničkou Andrésovou z Fryšavy záletný mládenec Vítek z Vlachovic. Ve Vlachovicích měl se služebnou Josefku už třiletého chlapečka, ale místo aby si jí vzal, začal svádět tu Haničku z Fryšavy. Bylo to na podzim, nosil jí na tu schůzku k Sykovci švestky – ty na Fryšavě nedozrají. Hanička o těch schůzkách nikomu nepověděla, jenom své sestře se svěřila.

A tak se dělo, co se dít nemělo – a Hanička se jednou svěřila Vítkovi, že je v jiném stavu. Tu jí Vítek popadl za vlasy, až jí hřeben vypadl, kamenem jí tloukl a pak do vody hodil, aby to vypadalo, že se jako utopila.

Druhý den, když se rodiče nemohli Haničky dočkat, pověděla sestra, kam chodila a Vítek se dostal do vězení v Jihlavě.

A tak není divu, že se tehda lidé u Sykovce báli. Zato teď je rybník navštěvován přebohatě lidmi, kteří tu hledají čistý vzduch, osvěžující vodu a zelené obzory živých lesů kolem.

8. O zbožném Bernátkovi

Na Fryšavě žil kdysi muž jménem Bernátek. Už se toho o něm moc neví, ale v paměti lidí zůstalo, že byl velmi zbožný. Nikdy se v kostele neohlížal, pozorně naslouchal kázání a zbožně zpíval.

Byl tak zbožný, že hostil i svatého Matouše, když si přišel prohlédnout na Fryšavu nový kostel, který Fryšavě k jeho cti postavili. Svatý Matouš byl s pohoštěním u Bernátka tuze spokojený. Dokonce ho naučil i modlitbičku, kterou Bernátek ještě neznal. A když se s Bernátkem loučil, řekl mu: „Když jsi, Bernátku, tak zbožný, ať to tedy každý ví, že tě má Pán Bůh rád. Kdykoli se vrátíš z kostela domů, nemusíš už šaty všet na skobu; stačí, když je hodíš na zeď a ony se samy pověsí. Budou-li mokré, hned uschnou, budou-li zmačkané, samy se vyžehlí. Ovšem, musíš být pořádně zbožný!“

Nato mu svatý Matouš podal ruku a odešel. Bernátek se nemohl neděle dočkat. Vroucně se modlil, radostně zpíval – a hle! – když přišel domů z kostela, hodil šaty na

stěnu a šaty tam zůstaly viset. Celá dědina se chodila po kostele na ten div dívat a všichni lidé si Bernátka tuze vážili.

Tohle všechno se samozřejmě nelíbilo čertovi, který měl Fryšavu ve svém rajonu. Ne že by měl na Fryšavě málo hříšníků, copak o to, ale ten zbožný Bernátek, ten mu pil krev. A tak na něj začal lícit.

Když se Bernátek zas jednou v kostele zbožně modlil, přišlo mu pokušení, aby se začal rozhlízet. Ohlédl se právě po tom okně, na kterém seděl čert a svědomitě si zapisoval na oslí kůži, kdo je v kostele roztržitý, kdo nesleduje bohoslužbu, kdo podřimuje. A bylo těch provinilců, že čertovi ani kůže nestačila. Chytil ji tedy do zubů a snažil se ji vytáhnout – jenže zuby mu po kůži sklouzly a čert udeřil do okenního rámu hlavou, až to zadunělo. Bernátka to pobavilo tak, že ten den už v kostele na nic jiného nemyslel.

Když přišel domů, sundal klobouk, svlékl kabát a jako obyčejně ho hodil na stěnu – ale tentokrát šaty spadly na zem. Teď teprve Bernátek pochopil, jak se dal chytit na čertovu nástrahu: koukal po čertech, místo aby sledoval, co dělá kněz u oltáře.

Ale Bernátek nebyl hloupý a poučil se z té příhody: už se nepovažoval za nejzbožnějšího v obci, ale pěkně dával pozor sám na sebe, aby neupadl do pokušení.

9. Zkamenělé stádo

Za fryšavskou hájenkou Bíalky jsou lesní stráně zvané Křoviny a na nich četně omšelé balvany. Nebývaly prý iam odjakživa – víte, jak se tam dostaly?

Pásával tam obecní pasák krávy. Jmenoval se Matouš, jako svatý evangelista – patron fryšavského kostela. Ale z Matoušova evangelia moc nepochytil. Byl stále mrzutý a nejraději byl sám. A být sám – to je peklo. Stával se zlým člověkem a srdce mu pozvolna kamenělo.

Bujné krávy se co chvíli zaběhly a Matouš je zlostně a s nadávkami sháněl dohromady.

Jednou byly krávy zvlášť nepokojné. Bylo podmračeno, dusno, ovádí bzučeli a kousali. Krávy se rozbíhaly a Matouš byl stále zlostnější a zlostnější. Nakonec pozvedl hůl a zuřivě zařval: Bodejz byste, pakáži, všechny zkameněly!

Ještě dnes si tam dělí při sbírání borůvek ukazují na ty balvany; toto je telátko, tohle jalovice, tamhleto velký býk.

Lidé dnes dobře vědí, že ty balvany v pradávných dobách snesly ledovcové splazy z rozpádajících se hor. Že to jsou kosti matičky země. Ale vědí dobře i to, že zlostnost zabíjí nejen ty, kdo jsou její obětí, ale i toho, kdo se jí poddává.

10. Železná ruda

Ještě dřív, než našli v našich horách železnou rudu, začli naši předkové využívat bohatství lesů a balvanů křemene k výrobě skla.

Vodní kola poháněla hamry – kladiva na drčení křemene, dřevěné uhlí dávalo žár, který v távících pecích měnil písek na sklovinu.

A vyráběli tu dobré zboží: Tabučky skla do oken, sklenice a džbánky pěkně zdobené. Prodávalo se doma, ale vyváželo se i daleko za hranice. Možná, že u vás doma máte

ještě v kredenci starodávnou sklenici nebo vázičku z těch dávných skláren. Považujte si těch památek a hlídejte, aby se nerozbily – vždyť v muzeích se vystavují jako vzácnosti.

První sklárna byla asi při žďárském klášteře. Skláři dostali kus pole a místa na postavení chalup v té trati ke Fryšavě a ta vesnice, kterou založili, se po nich dodnes jmenuje Skleně.

Další sklárnu založili ve Sněžném. Až z Krušných hor tam dovezli skláře, Němce, aby zdejší lidé zaučili ve výrobě skla. A ta němčina připadala domácím lidem tak podivná, že podle ní pojmenovali sklárnu i dědinu „Německé“. Donedávna se tak Sněžné jmenovalo.

Ve Fryšavě byla také sklárna. Zřídili tu pro ní rybníky a vodní náhony i hamr a pec, ale sklárna se tu dlouho neudržela. Zbyly po ní jen sporé stopy v podobě sklářské strusky.

Sklárna musela ustoupit hamru na železnou rudu. Jak tu železnou rudu zde objevili, o tom si lidé vypravují tuto pověst:

Na gruntě rychtáře Jilka ve Fryšavě usedá rodina k velkopátečnímu postnímu obědu. Mísa vařeného hrachu kouří, všichni stojí kolem stolu připraveni k modlitbě před jídlem, jen děvečka Anča tu není. Šla pro vodu k potoku, už dávno tu měla být. Nakonec jedí bez ní. Ta děvečka se nevrátila ani do večera. Zmizela.

Anča byla hodná dívka, ale trochu marnivá. Ráda tančila, ráda se shlížela ve střípku zrcadla, ve vodě studánky. – „Jen, aby ses jednou nezděsila toho, co v zrcadle uvidíš,“ říkala jí babička. „Já bych nejradši celý život protancovala,“ odpovídala na to Anča.

Tenkrát na Velký pátek uviděla v břehu potoka velkou díru a jako by zevnitř prosvítalo červené světlo. Anča se vydala na zvědavé výzkumy. Jak šla hlouběji, světlo rostlo, až se ocitla ve velké jeskyni. Kolem zdi tam bylo dvanáctero otevřených rakví – a v nich leželo dvanáct rytířů.

A jak se tak děvče dívá, začal se první rytíř zvedat. „Ty ráda tančíš – smím prosit?“ Zazněla krásná hudba a Anča se dala s chutí do tance. Pak vstal druhý – třetí – všech dvanáct. Poslední jí ukázal cestu ven ze skály a uleh do rakve.

Anča vyběhla. U potoka už putýnka nestojí, to už jí asi rychtářka sama odnesla. Vběhne do rychty – v kuchyni sedí rodina kolem mísy s kouřícím hrachem – ale co to? „Já vás neznám!“ křičí Anča a běží do své světničky. Tam pohlédne do zrcadla a vykřikne zděšením: vidí tvář staré ženy. Padesát let protančila ve skále.

Železní rytíři – to jsou žily železné rudy ve skalách fryšavských. Dost dlouho ty kosti železných rytířů skýřaly obživu našim předkům ve zdejších hamrech.

11. Vlčí jámy

Husté pohraniční hvozdy Českomoravské vysociny byly před dávnými časy domovem dravé zvěře, také i vlků. Ti bývali tak směli, že přepadali dobytek za bílého dne. A nezřídka se odvážili za lupem až k vesnici.

V Počátkách u Žďáru si dosud vypravují, jak jednou, právě v senoseči, vyběhl vlk z lesa a hnal se přímo na louku, kde lidé sušili seno. Vrhł se na hřibě, které šlo při koních – ti koně vezli fúru sena. Zle by bylo bývalo s hřibětem, nebýt srdnaté děvečky.

Ta vrazila dotěravci do břicha podávky, kterými právě nakiádala seno. Ostatní lidé jí přispěchali na pomoc a vlka ubili.

Poněvadž poddaným lidem nebylo dovoleno nosit zbraně, strojili na vlky různé lečky. Nejčastěji vykopávali na kraji lesa hluboké jámy, nahoře užší, dole širší. Olivor jámy přikryli smrcím a navrch položili kus syrového masa jako vnanidlo. Hladový vlk se vrhl na maso, smrcí se pod ním probořilo a vlk se ocitl v jámě, ze které nebylo osvobození.

Vlčí jámy se kopaly všude, kde obec sousedila s hlubokými lesy. Svědčí o tom dodnes mnohá jména polních tratí. V Novém Městě se dosud říká U vlčích jam jedné trať u lesa Ochozy. Stejně se jmenuje dodnes trať za Počátkami a nad Fryšavou.

Jednou, po ostatkové taneční zábavě, se tudy ubíral do SKleného muzikant Lacina. Vyhrával v Počátkách na klarinet k tanci a pozdě po půlnoci, nevyspalý a zmořený, klopýtal po neschůdné cestě domů. Potmě sešel z cesty, dostal se k jámě a spadl do ní.

Naštěstí si nic neudělal, jen se polekal. Ale jeho úlek vzrostl ve smrtelnou úzkost, když spatřil v jámě vlka.

Skrčil se do koutku a umíral strachy, brzo-li se vlk na něho vrátí. Náhle měl šťastný nápad. Chopil se klarinetu. Zkoušel, jestli se mu při pádu neporouchal. Sotva jej přiložil k ústům a vyloudil z něho první tón, vlk se dal do vytí. Vyl a vyskakoval a snažil se uniknout vřiskavé muzice. Lacina poznal, že vlk se hudby bojí a tak vyhrával statečně a bez přestáni.

Hrál až do rána. Lidé, kteří šli ráno na Popeleční středu do kostela, ho uslyšeli, z jámy vysvobodili, ale posměchu pro svou vlčí muziku do smrti neušel.

12. Zvonička na Třech Studních

Když se Tři Studně staly samostatnou obcí a měly i svého vlastního rychtáře, nechtěli se sousedě spokojit s tím, že mají jen kříž nad dědinou. Chtěli mít i svou vlastní kapličku, aby mohli na věž zavěsit zvon, který by je zval ráno, v poledne i večer k modlitbě, jak se to na křesťanskou obec sluší.

Pustili se tedy do stavění. Kámen nalámali, zdi postavili. Dřevo na věž z lesa dovezli. Šindele na střechu taky sami nastrouhali – ale pak se práce zastavila. Do kapličky patří oltář, a ten vyřezat neuměli. Na věžku patří zvonek – ten také sami ulít nedovedli. Na to je třeba hotových peněz, ale ty v celé dědině nebyly. Lidé tu žili z lesa a z chudých políček – tam se peníze narodí. Co si počít? Nikdo nevěděl. Kaplička stála nedodělaná.

Rychtář, který tu stavbu řídil, jednou oral na poli nad křížem a smutně přemýšlel, co podniknout. Najednou, kde se vzal, tu se vzal, stojí před ním muž ve starodávných šatech: „Co jsi tak smutný?“ ptá se rychtáře.

Ten mu tedy vyprávěl, jakou mají v dědině nasnáz. „Když je to na dobrou věc, já ti peníze půjčím. Ale do roka a do dne mi musíš měsíc zas na tomto místě vrátit. A abys věděl, komu máš dluh vrátet, budeš volat Slámu!“ – Rychtář ochotně slíbil, dostal měsíc se stříbrňáky a neznámý zmizel.

Teď to s kapličkou mohlo jít dopředu. Vzali peníze na krásný zvonek – ale peněz nebylo. Vzali peníze na krásný oltářík – ale peněz zase nebylo. Dali dělat i krásné dveře ke zvoničce – a peněz stále nebyvalo.

Když se blížil rok od toho setkání, začala rychtářka nadhazovat, jestli by nebylo lepší měsíc nevracet a nechat si ho: „Jsme rychtáři, ale máme chalupu dřevěnou jako ostatní. Měli bychom si postavit rychtu kamennou!“

Ale poctivý rychtář vzal ve výroční den měsíc, šel na pole nad křížem a dal se tam do volání: „Slámo, Slámo, pojď si pro peníze!“ Nikdo se neobjeoval. Ale když potřetí zavolal, uslyšel hlas jako zahřmění: „Cos dostal, to si nech, za to, že jsi poctivec.“

Teď už tedy víte, proč je rychta na Třech Studních tak pěkně kamenné stavení. Peněz z měsíce pak už sice ubývalo, ale rychtu za ně postavili důkladnou a pohlednou.

Také zvonička stojí na Třech Studních dodnes a lidé si jí váží. Patří mezi chráněné památky lidového stavitelství v našem okrese.

13. Poklad pod Paseckou skálou

Víte, že v jeskyni pod Paseckou skálou je ukrytý poklad? Moc se o tom ve všech dědinách kolem mluvívalo: schoval prý si ho tam medlovský rychtář, když dědině hrozila záhuba. Jenže při vypálení vesnice přišel rychtář o život a nikdo neví, kde je ten poklad ukrytý.

Na dolním konci dědiny prý před časem žil nějaký chalupník Popelák. Chalupu měl odranou, nebyl moc k práci, jen pořád mudroval, jak se dostat k penězům, aby měl na cestu do Ameriky. Tam prý se každý stane bohatcem jednadvě, a po všich se moc vyprávělo, jaké tam udělali štěstí ti, co se tam vystěhovali.

A tak si Popelák usmyslil, že půjde hledat ten poklad na Paseckou skálu. Na Velký pátek při čtení pašiji prý se skryté poklady otevírají – on se nebojí a poklad si odnese. Ještě se na to večer v hospodě posilnil; všem se pochlubil se svým hrdinstvím – a na Velký pátek místo do kostela pospíchá s motykou k Pasecké skále.

Pod skálou si lokl na kuráž kořalky a čekal, kdy se něco začne dít. A začalo. Najednou se keře a křovíška kolem začala děsivě chvět a za nimi se mihala podivná zvířata děsivého vzhledu. A štekala a mňoukala a kvíčela a syčela a kvákala a bučela a mečela a hýkala tak hrozně, že Popelák zapomněl na svou lenost a pádlí tesem dolů, co mu nohy stačily. I motýku ztratil. Domů se plížil tajně, aby ho nikdo neviděl, vždyť nemohl nikde ani vykládat, co tam zažil. Ale celá dědina to stejně věděla – však vy víte proč – a kde kdo se ho poťouchle vyptával, jaký ten poklad našel.

A tak se Popelák do Ameriky nedostal.

14. Rumpoltův mlýn

Když jdete tou krásnou lesní cestou, co vede z Kadova do Herálce, uvidíte tam po pravé straně cesty, než vyjdete z lesa, zvláštní litinový kříž. Má podobu dřevěného sukovitého kyje. Na tom místě měl být mlynářskou chasou z Rumpoltova mlýna zamordován krajanek. Přišel do mlýna na nocleh a večer se v šalandě pochlubil, že už teď půjde po vodě z vandru domů. Bude se ženit, čeká nevěsta. Ale mlynářšit se mu smál: „Co ta by čekala na krajanke, který nic nemá – ta už je jistě dávno provdaná“ – a krajanek se neprozřetelně pochlubil mášcem stříbrňáků, které si na vandru ušetřil – že

tedy není žádný žebrák. Mlynářští na sebe mrkli a že půjdou spát. Předě dnem se však schovali v křoví a počkali si na krajánka. Zabíli ho, na tom místě zahrabali a o stříbrňáky se rozdělili.

Jenže zlý čin se neutajil. Vrahy na tom místě popravili a za stříbrňáky dali v Kadově ulít železný kříž v podobě vražedného kyje.

Osamělý mlýn v hlubokých lesích měl už dávno předtím špatnou pověst. Mleči se odtud občas nevrátili, počestní kolemjdoucí tajemně zmizeli.

A tak po tom posledním mordu už nikdo s mletím nahoru nejezdil a mlýn pomalu pustl. Jméno mu zůstalo po posledním majiteli Rumpoltovi, ale to už zlý člověk nebyl. Kolem roku 1900 navštívil mlýn neúnavný objevovatel krás našeho kraje, soudní rada Jan Ev. Nečas a píše, že v tom mlýně „každého laskavě přijímal kmet impozantní postavy, s bílými šedinami a dlouhými vousy, pro milou povahu nezapomenutelný mlynář Rumpolt, a kde byl rybník plný pstruhů, Svatkou naplněvaný...“ (J.E.Nečas: Pernštýn a poříčí Svatky, Kroměříž 1903).

Až půjdete na Žákovu horu, povede vás cesta po hrázi toho rybníka, ale po pstruzích byste se tam už marně ohlíželi.

15. O lesních mužích

Tihle lesní muži se z našich lesů už docela vytratili, ale v pověstech byli hojní všude tam, kde uhlířé pálii v milířích dřevěné uhlí.

Byli to dobří duchové lesů, kteří lidem pomáhali a nikdy neškodili, na rozdíl od všelijaké havěti hejkalů a hastrmanů, kteří lidi jen strašili a tropily kdejakou neplechu.

Stařeček Havlík, – to byl jeden z posledních uhlířů, – ten uměl o lesních mužích vyprávět mnoho zajímavých příhod. Jak ho v noci lesní muž – kdo jiný by to také mohl být – zatahal za nohu, aby se honem probudil a pospíchal k milíři, který začal někde prohořovat a hrozilo, že celá hromada shoří na popel, místo aby pěkně pomalu doutnala na uhlí. A jindy zas přistrčíli lesní muži uhlířům k nohám ráhno, aby honem mohli udělat do hromady průduch, větrák, když se zdálo, že pro nedostatek vzduchu milíř neprohoří a nadobro uhasne.

Vždyť dobře vypálit milíř na dobré uhlí, to dalo paapečku něco práce a hlídání. Když uhlíř v noci na chvíli zdřímá, jistě za něj pohlídal lesní muž. Ten neškodil lesu ani lidem a s pracovitými uhlíři žil v přátelství.

Nám tohle dávné vyprávění z časů našich předků připomíná představu strážných andělů, kteří také vybízejí člověka k dobrému a pomáhají mu, když dá na jejich dobrá vnuknutí.

16. O hejkálech

Naši předkové prožívali v životě asi dost strachu. Tak jako u rybníků se strachovali hastrmanů, v lesích se zas báli hejkalů. Jak ti hejkalové vypadali, to vlastně nikdo

přesně nevěděl; ublížit nějak člověku nemohli, tu moc neměli, ale vystrašit dovedli pořádně.

Nejednou takovému počestnému na noční cestě mezi Fryšavou, Herálcem a Cíkháji najednou nohy ztěžkly, že se soiva viekl – to hejkal mu skočil na záda a nechal se kus cesty nést. Nejednou se dřevařům znenadání začali plašit koně – to zavínil také hejkal. A nejednou stydla pytlákům krev v žilách, když zaslechli hejkalovo volání. Nebojsové sice tvrdili, že to tak volá pták, sýček, nebo možná i hajný, aby vyplašil pytláky z lesa – jenže takových statečných bylo jen pomálu.

Ostatně – kdo se nebojí, může ještě dnes v podvečer zaslechnout takové hejkalské sýčkově volání, a jak se stmívá, můžeš v příkrčeném smřčku hejkala i uvidět a vylekat se, jsi-li tak pošetilý, že dosud věříš na strašidla.

Zastara lesy kolem Fryšavy sahaly až k samé dědině. A tak často lidé zaslechli i ve vsi tajemné volání od lesa: „Kam ho dám, kam ho dám...“ Babička Lopouřova pak večer při blikavě petrolejce o tom ztichlým dětem vyprávěla: „To tak obcházeli kolem svých polí jeden lakomý sedlák z rychty. Rychta byla sice bohatá, ale nikdo se tam o nic neobešel. Rychtář stále jen nařikal, jak má všeho málo: I polí měl pořád málo; meza sousedům uorával, kamenné sády tajně přemísťoval. Při rychtě měl i malý mlýn o jednom složení, měl tam mouku, rychtářka se služkou pekla chléb a prodávala – dřeví nádeníky i podruhy, dřeví i sebe samy... A peníze schovávali do velkých kamen v parádní světnici.

Nebyly to však peníze požehnané a tak nikomu radost nepřinesly. Jednoho nedělního dopoledne měl přijít za dcerou nápadník z města. Všichni byli v kostele, venku zima a tak si děvečka řekla: Zatopím, budou mít radost, až přijdou... Měli. Natakotně peníze shořely, lakomého rychtáře třelil šlak. Po smrti musel chodit se sádém, který přesazovali a byl z něho hejkal.

Až pak se do vsi vrátil starý voják – vysloužilce. Jednou v noci šel z Kadova, když tu se za ním z obecního lesa ozvalo: „Kam ho dám“...? Voják se nezalekl, a srdnatě odpovídal: „Kdes ho vzal, tam ho zas dej.“ A jako odpověď uslyšel vděčné: „Děkuji ti za vysvobození...“

17. Proč se v lese ozývá praskání

Když jdete lesem a jste pěkně potichu, tak v tom lesním tichu uslyšíte všelijaké zvuky. A občas se ozve i mocné praskání a rány.

Na Cíkháji starší lidé věřeli, odkud že ty rány jsou:

To prý žil v cíkhájské hájence hajný Ketner. Na lidi byl ras, kousek dřeva z lesa chudákovi nedopřál, ale sám šidil a okrádal klášterní vrchnost, jak jen mohl. Stromy nechal kácet a dřevo pod rukou prodával.

Nakonec mu na to přišli a vyhnali ho ze služby. Od té doby chodil Ketner po lesích jako tělo bez ducha a nakonec ho našli v houští, zastřeleného. Když nemohl krást a týrat lidi, sám si život ukončil.

Od té doby se ozývají v lesích tajuplně duté rány, jako by někdo kácel dříví v místech, kde nikdo nebyl, kde dřevaři nepracovali. To prý zlý hajný Ketner musí za trest po smrti narubát dříví, o které klášter ošidil.

Teď už snad zlý Ketner má hřích odpuštěný, ale duté rány se v lesích ozývají dál. Až je uslyšíme, vzpomeňme si, že zlé skutky stíhají člověka až za hrob. Ale doprovázejí ho tam i dobré skutky a zůstávají i po smrti jeho pokladem.

18. Kříž v Obecním lese

Je památkou na vojenský hřbitov z dávných válečných časů. Vojáky pronásledovala cholera a tak své zemřelé pochovávali při cestě z Fryšavy do Kadova. Švédí i Prajzi byli protestanté, snad proto nestáli o katolický hřbitov. Nebo to bylo ze strachu před nákazou? Už se to asi nedovíme, zápisy o tom nejsou. Ale lidová fantazie nemá ráda neznámé, a tak se ve Fryšavě vypravovalo, že tam bývá slyšet hudba vojenské kapely, ba i ženský zpěv s tou kapelou. To proto, že tam leží pochovaná celá vojenská kapela i s markytánkou, která se také nakazila cholerou.

Ten obecní les při cestě do Kadova dostala Fryšava od vrchnosti už při založení obce. Měli o tom u rychtáře v truhlici i dokument, listinu s pečeti, že ten les je opravdu jejich.

Jenže časem začala panské úředníky mrzet, že s tím lesem nemůžou vládnout a tak začali jeho vlastnictví obci upírat. Když tam šli na dříví a křesť, jak měl každý místní občan právo, hajný je z rozkazu novoměstského pana vrchního z lesa vyháněl. Marně se fryšavští bránili, marně se odvolávali na staré privilegium. A rychtář byl ještě k tomu bázlivý, nechtěl si to u pánů rozházet a tak to vypadalo, že obec o les přijde.

Ještě že jeden chalupník, jmenoval se Šídlo, měl tvrdou hlavu. Šel se poradit do Žďáru ke zkušenému člověku, který byl k chudým lidem. Ten mu řekl, že zde se práva nedodělá, to že by musel do Vídně.

Šídlo, že tam tedy půjde, kdyby měl své jediné boty cestou prošlapat. Sedm dní trvala cesta, než došel do Šenbrunu. Ale tam na něj začal jakýsi pán křičet: „Copak to děláte, tady se nesmí chodit, zde chodí jen císař pán!“ A tak mu děda začal povídat, jaké bezpráví hrozí Fryšavě. Pán ho vzal pod paži a vedl k císaři pánu. Když ten stařeček všechno pověděl a ukázal v kanceláři ty stvzovací listiny, dal mu cedulku pro novoměstskou vrchnost, že tento les musí fryšavským nechat a že má zůstat po všechny časy obecním lesem.

A tak teď už víte, proč se ten les dodnes jmenuje Obecní les a proč v něm stojí kříž.

19. Prajzi

Když se rozletěla zvěst, že krajem táhnou Prajzi – to bylo v roce šestašedesátém minulého století – začali se lidé rozpomínat, co zlého kraji hrozí. Teď už prý chalupy nevypalují, ani lidi nevráždí, ale děvčata a peníze je zapotřebí dobře ukrýt.

A tak se rozpomenuli i na to, co se vyprávělo o mečovské studni a dohodli se, že své cennosti ukryjí také ve studni. Sedlák Chromeček svou studni, hlubokou a roubenou, ochotně nabídl.

Babička Melicharová, co tuhle pověst vyprávěla, se skrývala tři týdny na půdě v seně, než Prajzi zas odtáhli dál.

Ale když lidé chtěli svůj majetek ze studně vytáhnout, ukázalo se, že studna je prázdná. Jak se to mohlo stát? Vždyť lidé Prajzům nic neprozradili, studnu nenápadně sřezili.

Až když sedlák Chromeček začal žít nad poměry, začalo lidem svítat. Dokázat mu ovšem nemohli, že on tu studnu vykradl, když jí měl hlídat... Ale zlé podezření tu bylo a lidé se statku zdaleka vyhýbali. Však žádné štěstí ten nakradený majetek Chromečkovi nepřinesl. Chodil stále mrzutější a zasmušilejší – a nakonec ho našli v té studni utopeného.

Veselejší historka o Prajzích v našem kraji se vypravuje v Daňkovicích – jak se tam s husarem domlouvala babička Nováčková.

Ženské i mladá děvčata utekly před vojáky do lesů, ale babička Nováčková, že už je stará na utíkání. Bude doma hlídat chalupu a uvidí, co bude.

A brzo uviděla. Zaduněla koňská kopyta a do dědiny se přihnala švadróna pruských husarů. Zastavili se tu na své cestě bůhvíodkud a bůhvíkam. A na dvůr, na kterém babička na záspí seděla u přeslice, už se hrnul mladý husar i s koněm. Koně uvázal a hr za babičkou: „Hopsa, hopsa!“ křičel na babičku a ukazoval na ni prstem. Babička se vyjevila: „Co, já stará osoba tu mám ještě hopsat a tancovat nějakému husarovi?“ A seděla dál, jako by jí k přeslici přišli.

Ale ani husar se nechtěl dát. Stále naléhavěji pokřikoval a poroučel: hopsa, hopsa! – až si vyděšená babička řekla děj se vůle Boží a začala před husarem hopsat a tancovat, jak nejlíp jí staré nohy stačily.

Milý husar zprvu vůbec nic nechápal, ale pak se rozesmál. Vzal babičku za ruku, dovedl ji ke koni, ukazoval na jeho hubu a znovu říkal své hopsa, hopsa!

„A ták, ty chceš pro koně ovsu“, pochopila konečně babička. Dala koni ovsu i vody. Když spokojený husar vyskočil na koně a odjžděl, ještě znovu vesele volal na babičku: hopsa, hopsa. To už se i babička smála. Vždyť kvůli téhle zpropadené německé češtině si ještě na stará kolena zatáncovala.

20. Silák Honza

Jako mají Krkonoše svého Rýbrcoula – Krakonoše, slovenské hory Jánošíka, tak i v našich horách se vyprávělo o největším silákoví našich hor, Honzovi. Jedni říkali, že byl z Břístě, hostinský Jokl jistil najisto, že byl z Cikháje, jiní tvrdili, že byl z Kadova. Všude ho asi byl kousek a všude o něm znali různé příběhy.

Jedna z příhod o silném Honzovi vypráví, jak se na rozcestí k Devíti skalám dostal železný sloup.

Začalo prý to, když Marie Terezie nařídila, že území obcí musí být přesně ohraničena aby se mohlo přesně spočítat, z jaké výměry má obec platit daně.

Ve většině obcí bylo vyznačení hranice snadné. Ale jak určit hranici mezi Kadovem a Herálcem?

Les mezi obcemi byl souvislý a každá obec z něj chtěla mít co nejvíce. V kadovské hutí byl už ulit hraniční sloup, ale dohodnut o hranici se radní nemohli. Až jeden z Kadova přišel na nápad: „Kam až náš Honza sloup z Kadova donese, tam bude hranice.“ – Herálečtí ochotně souhlasili – sloup je pořádně těžký, s tím nikdo daleko nedojde.

Kadovští Honzu dobře nakrmili, čtyři radní naložili Honzovi sloup na rameno a ten se vydal na cestu lesem k Herálci.

Došel na kopeček, došel na Blatka a stále na něm únavu vidět nebylo.

Snad by byl se sloupem došel až do samého Herálce a tak by se Herálec stal osadou Kadova – ale najednou začal Honza mít živo v břiše. Chvilí ještě běžel – ale pak přece jen musel shodit sloupek na zem a skočit do houští vedle cesty tam, kde stojí sloup dodnes.

Tak se to vypravuje o sloupu, který označuje turistům, kde mají ze silnice odbočit k nejvyššímu vrchu Devíti skal.

Jiná historka se vypráví o Honzovi, tentokrát z Cikháje. To prý při výlovu Dářka ulovili také převelikou štika. Pan vévoda Viktorín, zakladatel Dářka, byl také při výlovu a odhadl, že se z té štiky nají na třicet lidí. – „Ale my máme chlapíka, který jí sní na posezení sám,“ – povídá opat kláštera, který dobře znal bezedný žaludek Honzy, dřevaře z Cikháje. A tak se páni vsadili o všechny vylovené kapry.

Pan opat poslal pro Honzu, aby večer přišel do Kláštera, že celá štika bude jen jeho. – „To je dobře“, liboval si Honza, „ryby já k smrti rád“.

Když večer usadili Honzu v rohu klášterního refektáře, nosili kuchaři štika po mísách a Honza se spokojeným úsměvem do posledka všechno spořádal. Zatímco mu páni tleskali, Honza po jejich stolech vdolečky do ošatky posbíral a za rybou strkal.

Když šel domů, stála u klášterní brány babka a prodávala trnky. Honza, jak šel kolem dostal na ně chuť. Dobrá tetka ho vybídla: „Dej mi groš a co sníš, je tvoje.“ – A daša se do řeči se známou. Honza zatím jedl a jedl a za chvíli byl koš prázdný. Babička se podívá a spráskla ruce: „Cos mi to udělal? Sněds mi všechny trnky a já je chtěla rozprodat a koupit si železnák na vyváření prádla!“ – „Když jsem vám je sněd, tak vám hrnec koupím“, povídá dobrák Honza a šli do krámu. Babka, když viděla, že dostane hrnec zadarmo, vybírala ten největší – půl prasete by šel v něm najednou uvařit. Honza se zeptal obchodníka, co ten hrnec stojí. Obchodník odpověděl, že čtyři zlaté. Honza na to: „Cože, čtyři zlaté? Takovej hrníček, to je nočník pod mou postel, do toho když prdnu, tak je plnej.“ Obchodník se rozhněval: „Honzo, když to dokážeš, je tvůj a zadarmo.“

Honza sundal kalhoty. Hrnec byl plný a ještě přeteklo. A tak Honza ten den vyhrál podruhé.

A stařeček vypravěč končil historku naučením:

„Někdo dokáže víc hubou,
než jiný prací poctivou rukou.“

II. ŽDÁRSKO

21. Peperek

O Čertově kamení na vrcholu Peperku se vypráví mnoho pověstí na české i moravské straně kopce, ale nejvíc se mi líbí ta, která se vyprávěla za starých časů v Hamrech.

Slavné doby stříbrných dojí na Peperku spěly kú konci. Stříbrné žíly slábly a ztracely se jedna za druhou. Hornístr Frendl marně kopal a hledal nové žíly – jen vydaje tak klášteru zvětšoval. Zač chudi mníši dostaví kostel, kde najdou obživu havíři z okolních dědin? Když tak jednou zas uvažoval při prohlížení opuštěných štol slyší temný hlas: „Pomohu ti najít stříbro, dáš-li mi za dvacet roků to, o čem nevíš, že máš doma.“ – Hornístr v duchu přehlédl svou nebohatou domácnost ve Šlakhámrech pod Peperkem a bezstarostně slíbil – vždyť tam nemůže být nic cenného, o čem by nevěděl.

A sotva slib dořekl – z hloubi štol zní jásot a horník nese v zástěře hroudy rudy svitící stříbrem. Radostně jde mistr domů, radostně ho vítá doma žena: „Ty budeš otcem, já matkou – budeme mít dítě!“

Dolování stříbra na Peperku znova rozkvetlo, ale Frendlova hlava také prokvétala stříbrem ze starostí, co bude, až uplyne dvacet let. Syněk rostl, učil se dobře, k bratřím do kláštera vstoupil a o dvacátých narozeninách měl sloužit první mši. Otec věděl, že to by pak už ďábel neměl moc nad jeho duši, ale jen jestli čert nějak tu primici nepřekazí? A plán, jak překazí, měl čert už dávno dobře promyšlený. U ronovského hradu si vyhlédl skálu, tou přehradí údolí Sázavý v soutěsce, kde se řeka z Moravy do Čech prodírá. Voda zatopí celé údolí – bude po slavnosti, bude po primici, mládeřcova dušička bude jeho.

A tak, když se Frendlův syn začal oblékat k primiční mši, rval ďábel skálu u Ronova. Když začal první slova mše, omotával balvan řetězy a vzlétl s ním do výše. Ale co to? S každou větou modlitby, s každým slovem Evangelia je balvan těžší a těžší. Ďábel běhá, sípe, odpočívá, ale rve se dál a dál. Už byl nad samým Peperkem – když tu jako by zahřmělo a ďábel ztratil všechnu sílu; to primiciant v Klášteře zazpíval na konci lta missa est. Balvan pádl na vrch Peperku takovou silou, že se všechny štolý v hoře sesypaly a skála se rozštípla. Však tam ta rozštípená skála je dodnes a stopy po řetězech na Čertově kamení prý byly donedávna také vidět.

Od té doby se stříbro na Peperku nadobývalo, ale havíři šli po Sázavě níž ke Brodu, a tam dolování květlo dál.

Poznámka:

Jméno Peperek pochází z německého „Berk werk“, Zасыпání dojí a vznik Rozštípené skály lze přičíst silnému zemětřesení, které tu bylo v noci ze 14. na 15. srpna r. 1328 – to byl čas vlády Jana Lucemburského.

22. Hospoda Kocanda

Když jedete ze Žďáru do Herálce a Svatky, frčíte si to pohodlně po asfaltové silnici. Ale za starých časů tahle část libické stezky, která vedla pralesy, třasovisky a bahny mezi Čechami a Moravou, naháněla cizím obchodníkům hrůzu.

Klášteřní vrchnost tu zřídila na pomoc pocestným hospodům, kde chovali statné voly, s nimiž vytahovali povozy uvízlé v bahně. Ale z hlubokých lesů všude kolem se mohli kdykoliv vyříti lupiči – a není tedy divu, že vystrašení kupci, když byli konečně z lesa venku a v dosahu hospody, různými jazyky brebentili děkovně modlitbičky. „Gott sei Dank!“ volali Němci a čeští lidé podle toho začali hospodě říkat „Kocanda“. Říká se jí tak dodnes, i když už málokdo ví, kde se to divné jméno vzalo.

Ale nebyly všechny hospody jen přívětivé a pohostinné „kocandy“ – bývali v našem kraji i hospody loupežnické.

Na pomezí Čech a Moravy se zdvihá lesnatý vrh Blažkov. Bývala tam před léty hospoda, o které se povídalo, že tam hospodský přechovává lupiče. Žádný pocestný se neopovážil zůstat tam přes noc, – leda cizí člověk, který netušil, co se o hospodě vykládá. A takový se taky obyčejně beze stopy ztratil.

Časem se to rozkřiklo a úřady vypsaly velikou odměnu pro toho, kdo by lupiče pomohl vypátrat a pochyvat. Mnozí se o to pokoušeli, ale nadarmo. Lupiči měli takovou tajnou skrýš, že na ni nemohl nikdo přijít.

Až konečně se to povedlo kočimu, co vozil do hospody piva a kořalku. Jednou tam přijel pozdě na noc. Protože byl hrozný nečas, prosil hospodského, aby ho tam nechal přenocovat. – Hostinský mu dal dobře najíst a naléval mu jednu skleničku za druhou, aby ho opil. Kočí naoko dělal, že pije, ale v duchu si povídal: „To není jen tak! Co asi hospodský chce? – A kořalku líž za sebe, aby zůstal střízlivý.“

Hostinský ho dal spát na pec. Kočí se tvářil, že je opilý a ospalý a jen dolehl, dal se do chrápání. Ale po očku pozoroval, co se bude dít.

O půlnoci odstrčil hostinský těžký dubový stůl. Pod ním byly v podlaže padací dveře. Ozval se šramot a hluk a pak vyšli ven loupežníci a potichu se vydali někam na výpravu. K ránu se zase vrátili a měli těžké uzly naloženého zboží.

Kočí všechno dobře viděl, ale ani nedůtal. Nazířel se vrátil domů a hned všechno hlásil úřadům. Tak tam vypravili vojáky z Jihlavy. Ti obsadili hospodu, odstrčili stůl a sestoupili do podzemí. Loupežníky v šarvátce postříleli a hospodského s nimi.

Potom prohledali podzemí. Tam vám bylo věcí! Bylo tam dvanáct pokojů a v nich celé hromady zlata, stříbra, šatů a bůhvíčeho. V poslední komoře byla jáma, do které házeli lupiči zabité pocestné.

Vojáci všechno zboží vynesli ven, naložili na vozy a pak hospodu zapálili. Kočí dostal dobrou odměnu, že na to všechno přišel. Však si ji zasloužil!

23. Proč je v jezírku Vápenice tak zelená voda

Tam, kde je nad žďárským Klášteřem – na kopci k Hamrům – dodnes Starý dvůr, tam prý kdysi stála tvrz mocného pána zdejšího kraje. Byl to mocný a zlý rytíř. S vlastní ženou zacházel tak hrubě, že mu brzo zemřela. Ale zato dcera Bohunka rostla pěkně a do krásy. Ráda chodila do lesů, ráda se dívala do vlídných očí mysliveckého mládence Petra, kterého v těch lesích potkávala.

Jenže otec zatím pro ni hledal ženicha co nejbohatšího a najmocnějšího. Našel ho až daleko v Rakousích – starého vdovce, který už dvě ženy utrápil, zlého a ošklivého.

Marně Bohunka prosila otce, marně se za ni přimlouval i pan opat ze Žďáru. Otec neznal soucitu.

A tak nastal den, kdy si rakouský pán přijel pro nevěstu Bohunku. Když jí však chtěli přivést před ženicha, byla její komnata prázdná. Bohunka se v zoufalství rozběhla do lesa za Petrem. Doběhla do vápencových skal, kde se scházivali, usedla na skálu před lomem a plakala. Její slzy stékaly dolů do lomu, na dně jich přibývalo a přibývalo, zelená hladina se zvedala, až sahala k Bohunčiným nohám a stoupala stále výš. Když přiběhl myslivec Petr, zahlédl už jen Bohunčinu tvář, jak se noří do hlubin. Myslivec skočil za ní a tak tam leží oba na dně jezírka, které se tam ve starém lomu vlní dodnes.

Až tam přijdete, chodte kolem potíchoučku, abyste narušili to teskné ticho krásných lesů kolem. A ne abyste kamenem nebo klacíkem znečistili tu zeleně průzračnou vodu – slzy nebohé Bohunky.

24. Raci pod Líznarkou

Znáte rybníky Líznarku a Mikšovec, co jsou v lesích mezi Klášteřem a Peperkem? Jestli ne, máte škodu a honem to napravíte. Takové krásné čisté rybníky, obklopené rašeliníšti, s teklinou na hladině, takové hned tak někde neuvidíte. Tekou z nich potůčky k řece Sázavě a kdoví, jest-li ne ještě plné raků, jak to bývalo za mého dětství. Ty raky chytat – to směli jen hajní – pro pány v Klášteře, ale bylo věci cti opravdových kluků z Hamrů a Najdeku, účastnit se tajných a strašidelných nočních výprav na raky.

Raci vylézají v noci z děr pod břehem a hledají v potůčku mrtvé žáby a jiné dobroty. Když se zapálí louč, (my jsme svítili už bajerkami), je vidět na dně potoka všechny ty obrněnce. Šikovné prsty chlāpců se dokážou vyhnout nebezpečným klápetům a šupnout ty největší do pytle.

Byl při tom strach z porybného a jeho psa, bylo při tom i trochu strachu z hastrmana. Strašidla sice žádná nejsou, o tom je pan kaplan při vyučování náboženství ujistil: Pán Bůh žádná strašidla nestvořil a proto nemohou žádná být! Ale co jim babička doma vypravovala, aby je zdržela od nočních výprav a dobrodružství, to znělo taky velmi pravdivě.

To moje babička o hastrmanovi vypravovala při draní peří často. Měla to od svého dědečka a ten ještě pamatoval lidi, kterým se to přihodilo. Ze se tak jednou zas vypravili kluci v noci na raky do potoka nad Mikšovcem. Najednou jeden z těch chlāpců vykřikl: „Teď mám kabráka!“ Oběma rukama držel velikánského raka, kterého uviděl, jak sedí na kameni pod vodou.

„Honem, kluci, pomozte mně, strčit ho do pytle!“ Ale ať strkali jak strkali, nestrčili. Ba rak stále rostl a rostl, natahoval po nich klápetka a mrskal vousama stále hrozivěji, až jeden pochopil: „Vždyť je to hastrman!“ V tu ránu chlāpci pustili raka i pytel a cestou necestou utíkali nocí k vesnici. Za sebou slyšeli od potoka smích: „Hihihí – nič nechytíli!“

25. Cikhájský zvonek

Na žďárském panství bývaly velmi slavné hony. Trvaly kolik dní. Zvlášť proslulé byly hony v revíru cikhájském za polesného Kociána. Byli na ně zváni střelci z celého kraje.

Mezi nimi nikdy nechyběl světnovský mlynář Beran. Rád přišel do panské společnosti. A že byl střelec daleko široko dobře známý, byl i na každém lovu rád viděn.

Jednou byl zase cikhájský hon. Zvěře byla hojnost, sešla se vybraná společnost, jaký div, že po honě bylo hodně veselo. Jedlo se, pilo, zpívalo. Hrála hudba, přišli i dámy, tancovalo se.

Zábava se protáhla až do druhého dne, kdy se střílelo o závod do terče. Mlynář Beran střílel nejlépe a byl velmi rozjařen.

V nejlepší zábavě zaznělo z cikhájské zvoníčky klekání. Mlynář se právě chystal k ráně a v bujnosti se rozkřikl:

„Vsaďte se, že trefím srdce zvonkul!“

Při těch slovech rozjařená společnost ztichla a všichni krotili a varovali Berana, zejména polesný: ten zvon je přece posvěcený!

Ale nebylo to nic platno. Než se kdo nadál, mlynář zamířil a stiskl spoušť. Zahřměla rána, zvonek chraptavě zaplakal a umkl. Všichni děsem ustrnuli. I Beranovi, který v té chvíli vystřízlivěl, bylo úzko u srdce. Ale už bylo pozdě. Co se stalo, stalo se.

Bylo po zábavě. Nebylo už chuti ani do zpěvu ani do tance. Všichni se chvatně rozešli.

Zvonek od té doby zvonil chraptavě jako puklý. Kdekdo odsuzoval Beranovu zrupnost. Však ho za to také stihl trest.

Když uplynul rok, přesně na den a hodinu, zvonek se ozval, ale tentokrát nikoli chraptavě. Rozčilený zvoník běží ke zvonice, aby trestal opovázlivce, který se mu plete do jeho povinnosti. Ale jaké bylo jeho ustrnutí, když otevřel dveře zvoníčky a vidí, že se zvonek rozhoupal sám od sebe.

Pokřičoval se a hned běžel zvěstovat po vsi podivuhodnou novinu: Ještě nedoběhl domů a po Cikháji kolovala nová zvěst:

„Mlynář Beran umřel.“

Umřel právě v té chvíli, kdy se zvonek rozezvučel.

26. Čertův kámen na Tisúvce

Ve Škrdlovicích si lidé chtěli postavit kostel, aby nemuseli v neděli chodit až do . Začali stavět, ale nedbali při tom, že kostel mají stavět zbožní lidé se zbožnou modlitbou.

A proto se stalo, že co za den postavili, do rána zmizelo. Čert jim bral kameny a rozhazoval je po okolních horách. Ještě dnes se tam mnoho těch kamenů povaluje. A ten největší je na samém vršku Tisúvky. Je z něho pěkný pohled na českou stranu

Vysočiny, ale ještě tam polezete, dejte pozor – je to Čertův kámen! Kdybyste sklouzli do hlubiny, zle byste dopadli.

Škrdlovičtí svůj kostel nikdy nepostavili. Mají tam jen kapličku a do kostela jezdí dodnes do Kláštera.

27. O obrázku v lese „U Salvátora“

V hlubokých lesích, co se táhnou od Starého Dvora pod Klášterem až k jezírku Vápenici a k Polničce, visí při staré vozové cestě na stromě obrázek Spasitele – Salvátora. Celé té lesní končině se tak od nepaměti říká, a nikdo už neví přesně, co se tam kdysi událo. Kde však selhává paměť historická, tam je prostor pro lidovou fantazii. Poslechněte si, co si o tom obrázku Spasitele ve vůkolních dědinách vypravovali, snad prý už někdy v dobách barokních.

Když zbožní mniši dostavěli klášterní chrám, povolali malíře z Itálie, aby na jeho stěny namaloval krásné obrazy. Přijel mistr Emílio i se svou mladou ženou a synáčkem. Mistr pracoval po celé dny v kostele a žena – italská krasavice – z dlouhé chvíle házela očkem po místních chasnících. Miláenci se jí raději vyhýbali, nač si koledovat o nepříjemnosti s divokým Talijánem.

Až jednou, když máchala prádlo v průzračné vodě řeky Sázavy, co teče kolem kláštera, stanul na břehu myslivecký chasník a začal ji svádět – aby s ním vyšla na špacír k Divce – beztak ten krásný rybník ještě nezná. Co má být doma stále sama – je mladá a má právo se pobavit. Chasník mluvil a mluvil, až Talijánka jako omámená nechala prádla a vyšla s chasníkem na ten špacír.

Jenže ouha – sotva byli z dohledu kláštera, zajiskřily oči chasníka pekelně, začpělo to sírou a puchem pekelným, čertisko uchopilo ženu do náručí a vzhůru nad lesy, směrem k Tisúvce – tam prý měli čerti odedávna své pekelné sídlo.

Zděšená žena pozdě poznala, kam ji ďábelské pokušení přivedlo. Čert jásal radostí, jak se mu povedlo, vášně se mu rozpalují ruce, že až šaty na ženě začínají doutnat. Ubohá přitiskla ruce k hrudi – ale tam ucítila zlaté srdíčko, svatební dárek od muže malíře, a v něm obrázek Spasitele. Spěšně otvírá medajlon a s modlitbou „Spasiteli, zachraň mne“ zvedá obrázek proti tváři čerta. V té chvíli čert zařval, zaskučel, ruce mu ochably a žena padá do větví obrovské jedle.

Tam ji objevili dřevaři přilákaní divnými zvuky. Odvážný chasník vyšplhal na jedli, snesl ji dolů a na nosítkách z haluzí ji odnesl do Kláštera.

Mistr malíř na poděkování, že mu Spasitel zachránil ženu, namaloval krásný obrázek tváře Spasitele – po italsku Salvátora – a pověsil na tom stromě. Zbožné ruce od té doby už kolikrát nový strom zasadily, když starý uschl, už mnohokrát nový obrázek zavěsily, když starý schátral. A to místo v lese za jezírkem Vápenici se dodnes nazývá „U Salvátora“. Teď už tedy víte, proč.

28. Švédové ve Stržanově

Tenkrát za vojny, když švédské vojsko postupovalo od Stržanova na Žďár, synové stržanovského rychtáře se schovali do křoví u cesty a na generála vystřelili. Vojáci zrovna jeli přes louku, byla mokrá a bahnitá, samá voda. Kůň s generálem, jak tak utíkal, se zabořil do bahna a dostal generála pod sebe. Vojáci k němu hned běželi, vytahovali ho zpod koně, ale už mu nebylo pomoci. Hledali jeho šavli, ale nikde nebyla.

Švejdi se vrátili zpátky do dědiny. Potkali starou babičku a ptali se jí:

„Babičko, kdo tady umí střelít?“

Ta nevěděla, proč se ptají a tak odpověděla: „No, nikdo jiný, než rychtářovi syni.“

Rychtář Břečka měl dva syny a Švejdi hned na něj, kde je má.

„Nevím, utekli,“ povídá rychtář.

Ale vojáci, že jim to musí říci, i kdyby to z něho měli moc vypáčit. Břečka zapíral, dušoval se, že nic neví. Možná věděl, možná nevěděl, ale nic jim neřekl. Švejdi ho mučili, pálili na kameni uprostřed světnice, až usmrtili. Rychtářka se na to nemohla dívat a na kolenu je prosila, aby mu dali milost, i plnou zástěru zlatáků donesla – marně.

Když Švejdi rychtáře mučili, vzali velikánský kámen a vyryli do něho žitý nápis, kterému nikdo, toť se ví, nerozuměl. Ta písmena se nedala ani umýt, ani vydrhnout a tak ten kámen zakopali doprostřed světnice a pod něj pohřbili rychtáře.

Od těch dob bylo Břečkovo stavení jako zakleté; žádný z jeho hospodářů si nemohl na statku zahospodařit, až nakonec poslední majitel, Josef Břečka, všechno, jak to stálo a bylo, levně prodal.

Nový majitel opravoval stavení. Při výměně podlahy narazili na kámen s nápisem. Vzali ho ven a zazdili do zdi statku na návsí. Od té chvíle se začaly dít věci!

Jak se začalo stmívat a zapadlo slunce, měli v domě velikou míhu. I když rozsvítili, nic neviděli. V noci nikdo ve stavení nemohl spát, v domě se ozýval šramot a šustění a to trvalo až do svítání. Vypyptávali se sousedů, od čeho to může být a ti jim řekli, co se kdysi ve stavení stalo. Tak ten kámen zas vzali, dali ho do malé světničky před kuchyň a toho dne všechno přestalo!

Po mnoha letech sekli jednou louku a když přišli na bahno, jeden sekáč narazil na něco tvrdého. Ponořil ruku až po rameno do bahna a vytáhl onu ztracenou šavli. Měla rukojeť zlatou, obtočenou zlatými drátky a krásně zdobenou. Nejstarší lidé ze Stržanova si ještě pamatovali, že je to šavle toho zabitého generála.

29. Vrchní Ulrich

Když byl klášter zrušen a kraj se dostal pod moc světských pánů, nevedlo se lidem už tak dobře, jako za dobrotivých řeholních bratří. Svědčí o tom dodnes četné pověsti, jako tato, co se vypravuje ve Žďáře:

Před lety vládl na klášterním panství vrchní Ulrich. Byl to pán velmi zlý, lidi utiskoval, zle s nimi nakládal. Není divu, že mu za to klnuli a nepřáli mu nic dobrého.

Říká se, soud lidu – soud Boží, a na Ulrichovi se to přísloví vyplnilo. Když umřel, neměl jeho duch pokoje a často se lidem zjevoval. Jezděl bezhlavý na podivném černém koni. Ten měl bílou hlavu, podobnou hlavě telecí, a neobyčejně velká kopyta. Lidé jeho stopy vždy poznali podle velikosti. Obyčejný kůň takové po sobě nezanechá.

Každý den o půlnoci bylo vidat bezhlavého jezdce na cestě ze Žďáru do Kláštera. Přepadal osamělé chodce a běda tomu, kdo se mu dostal do spárů.

Jednou šel tou cestou ze Stržanova nějaký Doman, řezník. Byl to silný a nebojácný chlap. Duch si na něj počíhal, ale Doman se nezalekl. Měl pádnou sukovicí, silné paže a tak se s ním dal do zápasu.

Byl to ovšem boj nerovný. Ulrich pral do řezníka kordem, jaký nosíval zaživa, Doman se bránil jen svou sukovicí. Potýkali se dlouho, až se dostali k místu, kde se říká Na bouchalkách. Tam najednou zaslechl unavený a zkrvavený Doman kokrhát kohouta. V té chvíli se Ulrich ztratil a řezník, napolo bez sebe, doběhl do Žďáru a vyprávěl to lidem.

Ti, rozhořčení na Ulricha, nazítří se srotili a domluvili, že řádění zlého ducha udělají konec. Šli za hrobníkem a ten jim musil na hřbitově otevřít hrobku Ulricha. Vyňali z rakve mrtvolu vrchního a hrobník na jejich žádost rozřal Ulrichovi rýčem lebku. Potom do ní nasypali žejdlík máku.

Od té doby už Ulrich nestráší. Ale až uplyne tolik roků, kolik zrnek máku má v lebce, bude prý strašit zas.

30. Loupežník Babínský

Babín se jmenovala původně vesnice v lese, který sousedil s lesy hamerskými. Zbýl tam po ní jen Babínský rybník – dnes krásná přírodní rezervace s naučnou stezkou. – A zbylo po ní i vyprávění o slavném loupežníku Babínském. Vypravuje se o něm v mnoha krajích, ale my na něj máme právo především: to dá přece rozum, že musel pocházet z Babína, když se jmenoval Babínský.

Nebývalo asi lehké páhňum z klášterského zámku po zrušení kláštera, když projížděli na koních po cestách z Hamru na Nové Veselí či Rosičku. Nebývalo lehké ani žďarským bohatým obchodníkům, když tudy projížděli s povozy plnými zboží a s měsci plnými zlatáků. Najednou stál před nimi zarostlý obr s pistolí. „Stůj! Peníze nebo život!“ – A páni vyjížděli z lesa lehčí o měšce, které vydřeli z chudáků. Páni si hlasitě stěžovali a posílali do lesa ozbrojené patroly. Zato chudí vesničané o tajemných setkáních v lese nahlas ani nedutali – jen doma si potichu vypravovali o tajemném obyvateli babínských lesů.

I babička Vencáková by mohla vypravovat, kdyby chtěla. Ják chodila po houbách v houštinách kolem bučských rašelinišť – tam rostly hříbky bělohlavé i kameňáky s hlavičkami červenými jako rejtarské kalhoty. A jak se k smrti vylekala, když před ní najednou stál obr zarostlý a ještě hroznější než hajný Rosecký. „Fuj, to jsem se lekla,“ ulevuje si babička. „Vypadáte jak ten hrozný loupežník Babínský! Ale to vy nebudete, ten prý hned každého zabije a o všechno obere!“ – „Tebas to tak docela není“, smál se ten chlupík. „Bohatým bere a chudým vrací, co jim bohatí sebrali...“ „Ba, je to tak,“ vzdychá babička. „Tamhle ta mladina, to bývalo kdysi naše pole. Ale páni, že chtějí zarovnat lesní parcely. A tak hajný tak dlouho mlátil do taínka, až jim to za pár korun prodal. Pole nás živilo rok co rok, ale ty koruny jsme do jara projedli a zbyla nám ta zebrácká hůl.“ stýskala si babička. A tu ten Babínský – však už jste jistě poznali, že to byl on – vytáhl kožený měšec plný zlatáků a podal ho babičce: „Kupte zase pole pro

svá vnoučata, aby měli obživu." – A než se babička vzpamatoval k poděkování, zašuměla houština a Babinský byl pryč.

Chudí lidé se loupežníka Babinského nebáli, ale páni se před ním třáslí a nepovolili, dokud neskončil ve sklepeních hradu Špilberka. Po Babinském tu zbylo jen pár pověstí. Ani ta vesnice, ze které pocházel, už se nejmenuje Babín – kdo ví, proč ji přejmenovali na Českou mez.

31. Ohnivý pes v Ochoze

Jedna stařenka z novoměstska vyprávěla:

„Před dávnějšími časami dobejvala se kolem Nového Města železná ruda. V pecích z ní dávali litinu a z tej zas kujný železo. To tady ve vukolí bylo hromada hamrů a z těch vesele zvonily velký kladiva.

V těch pecích a hamrech se spotřebovalo moc uhlí, tak tedy museli být uhlíři. I u samého Nového Města jeden bejval. Pálil uhlí v městským lesi Vochozi.

Šak taky bylo tedyvá z čeho pít. To tam ve Vochozi stály ešče starý buky a jedle. Bylo v lesi tak husto, že i za pravého poledňa, dyž v létě slunce nejvíc pražilo, moch se tam procházet v pěkným chládku. A panečku, co všelijakej zvěři tam bejvávalo! I vlci, však na ně dělali u Vochoze jámy. Ešče dneska se v těch místech říká u Vlčích jam.

Tak v tej Vochozi měl uhlíř pro sebe chalupu a zůstával v ní se ženou a s dětma. Bylo jim tam hej. Copak vo to, měli krávu, napásli ju nede na pasece a měli vod ní putru a mlíka co dost. Chleba jim přivezli formani, dyž přijeli pro uhlí, no a vo maso taky nebylo zle. Zajicama se les jenom hejbal a dyž zůstal nákej vězet ve voku, nido nepoznal, že je vo jednoho míř, a taky se vo to nido nestaral.

Ten uhlíř byl chlap jako hora a měl vod strachu uděláno. A taky, čeho se bál Vodjakaživa chodil lesem ve dne v noci, a esli na něj z huščiny zasvítí vlk vočima, ani si toho nevším, byl už na to zvyklej. Šmátí po tesáku a myslí si: „Jen poč, esli sceš. Šak uvidíme, kerej kerýho!“

Jednou v létě postavil mlíř až skoro u vlachovskej hranice. Práca se protáhla až do samej tmy, a dyž se ho chystal podpálit, uviděl, že si doma zapomněl vocítku a hubku. Nezběžovalo mu nic jinčího, než aby šel dom.

Doma už ho žena čekala s večerou. Najedl se tedy, a že bylo krásně, sed si před chalupu do mechu. Nóc byla zrouna milostná. Stromy voněly smolou, v lesi se vozejvala zvěř, na nebi hvězd jako by maku naseř a ze země šla taková vůňa, že člověk zrouna vokrával. No, nic ináč, než jako v svatojánskej noci.

Uhlíř si před chalupou chvílu pohráł s dětma a potom je poslal spat. Ale sám ešče nešel. Nesceło se mu, táhlo ho to do lesa. Povídá si: „Šak bych moh ešče ten mlíř zapálit, dyž je tak hezky.“ Vzal vocítku, hubku a šel. Nekvaltoval. Pěkně pomali si vykročoval, aby se tej vůně hodně nadejchal.

Dyž už byl skoro u mlíře, mohlo bejt k půlnoci. Tu najednou běží proti němu velikánskej pes. Měl vohnivý voči a z huby mu visel vohnivej jazyk.

Uhlíř šmátí po tesáku, ale tu chvílu mu ruka spadla dołu. Dyž k němu pes dobíhal, udál se z něho strašně velikej chlap. Voči mu svítili jako uhlí, natahoval ruce a podával uhlířovi kus masa. Ten nevěděl, co má dělat. Vobešla ho z toho hrůza. To nejní jiste po dobrým, myslil si.

Chlap koulel vočima a tak uhlíř, že si teda maso vezme. Ale dyž se na to maso podival, měl dobrej nápad. Povídá, že nejní vosolený. Tak ten chlap se vobrátíl a v tý raně se ztratíl.

Uhlíř si voddech a sceř vzít nohy na ramena. Ale než se votočil, už zas tu chlap stál s masem vosoleným.

Uhlíř zas, že nejní vokmínovaný. A chlap šup do lesa a za malou chvílu nesl maso vokmínovaný.

Teď zas mílej uhlíř vokolkoval, že nejní upečený. Ale potom, panečku, byl v ouzkajch. Copak řekne, až se chlap vrátí. Už si nemož žádnou vejmluvu vymyslet.

A chlap, potvora, už se zas vracel. Uhlíř myslil, že je to jeho poslední hodina. Ale najednou zakokrhal kdesi v chalupě kohout, a to bylo uhlířovo ščesť. Vozvala se rana, jako dyž hrom uhoď, a chlap se propad do země.

Uhlíř se vobrátíl a hajdy dom; mlíř už podpálit nešel. V tech místách, co se to stalo, říká se ešče teď U mlíře.“

32. Jak se Ostrovští soudili o mez

Už je tomu moc let, dostali se souseď z Ostrova a Radostína do tuhého sporu o polní trať Čtverhatě. Odedávna ji užívali Ostrovští, ale Radostínští najednou začali, že trať je jejich. Když ji Ostrovští zorali a oseli, zahnali jim odpůrci na obděláné pole dobytek a úrodu zpustošili.

Z toho vznikly hádky a bitky, často krvavé. Konečně už to dál nešlo a obě obce si slěžovaly u svých vrchností: Ostrov u opata ve Žďáře, Radostín u své vrchnosti ve Velkém Meziříčí. Obě vrchnosti se dohodly, že svolají mezní soud, který by rozvaděně souseďy rozsoudil.

V ustanovený den se sešli na sporném pozemku. Soudu předsedal žďárský opat.

Když byl soud slavnostně zahájen, předseda dal zástupcům obcí otázku, znají-li dobře obecní hranice; dovedou-li je na místě ukázat a jsou ochotni stvrdit své výpovědi přísahou.

Tázaní přisvědčili, ale každý ukazoval jinak. I vyzval opat obě strany, aby si každá ze svého středu vyvolila po jednom zástupci, jenž by správnost tvrzení odprísáhl. Ostrovští si zvolili souseďa Krouceného a Radostínští jakéhosi Kropáčka. Ti oba předstoupili před opata a prohlásili, že jsou k přísaze odhodláni.

Opat je napomenul, aby si ještě své počínání dobře rozmyslili. Vždyť oba mít pravdu nemožou a jeden z nich by přisahal křivě. Když oba setrali neústupně na svém, opat k nim promluvil:

„Když jsem ještě studoval na kněze, vznikl podobný spor o pozemek v okolí Prahy. Byl svolán mezní soud a náš pan prelát byl zvolen rozhodčím. Obě strany, jak vy dnes, chtěly prokazovat své právo přísahou. I dal pan prelát vykopat na pozemku dva hroby. Do těch musili sestoupit zástupci sporných stran a v nich skládat přísahu. Oba tak učinili a hle, jeden z hrobů se sesul a zasypal krvopřísežníka. Byl na místě mrtev. I já chci dnes mezi vámi rozhodnout takovým způsobem. Trváte-li na svém, dám vykopat hroby a vykonáte v nich přísahu.“

A opat také hned poslal do Ostrova pro náčiní a brzy byly oba hroby vykopány. Jeden hlubší pro Kropáčka, protože byl hubený a vysoký, druhý měiči pro Krouceného, ten byl malý a zavallý.

Když bylo vše připraveno, vyzval opat oba starší, aby sestoupili do hrobů a přísahali. Leč co to, radostínský Kropáček byl ten tam. Zatímco se hroby kopaly, nepozorovaně se vytratil.

I zeptal se opat ostrovského staršího, je-li ještě nyní odhodlán přísahat. Kroucený sestoupil do hrobu a zmužile přisvědčil. Tu opat poznal, že má dobré svědomí a chce dokazovat poctivou věc. Rozkázal, aby vystoupil z hrobu a ukázal hranice podle svého svědomí.

To Kroucený udělal a podle jeho svědectví byly potom zasazeny hraniční kameny. Jsou tam nejspíš dodnes.

Z PÍSENNÝCH PRAMENŮ VOLNĚ POUŽITO

- Jan E. Nečas – Perštýn a poříčí Svatky. Kroměříž 1903.
- Karel Kaláb – V tajemných zátokách Svatky. Brno 1931.
- Zdeněk Vyhliďal – Odbijí půlnoc. Havl. Brod 1958.
- E. Doubek – Na Sázavě. Havl. Brod 1960.
- Miroslav Bureš – Pověsti. Havl. Brod.
- R. Neugebauer – Čertův kámen. Žďár n.S. 1971.